

ПРИМЈЕНА ОРФОВОГ ИНСТРУМЕНТАРИЈА У РАЗРЕДНОЈ НАСТАВИ

Драженка Лаловић¹
Биљана Николић
Витомирка Марјановић

Апстракт: У раду се представља Орфов инструментариј и његов значај и примјена у васпитно-образовном раду у настави музичке културе. Орфов инструментариј садржи инструменте подијељене у двије групе, групу ритмичких и групу мелодијских инструмената. Његова примјена је разноврсна у настави музичке културе. Значајан је за развој моторичке и психо-физичких способности: концентрација, пажња, памћење, координација, синхронизација.

Кључне ријечи: Орфов инструментариј, ритмички, мелодијски, оркестар, музика, дјечије способности, разредна настава.

Увод

Музика има велики значај у формирању и свестраном развоју личности ученика: естетског, моралног, интелектуалног и физичког. „Музика је уметност која се служи тоновима као средством свога изражавања“ (Ђурковић-Пантелић 1998:27.)

Један од циљева наставе Музичке културе² у нижим разредима основне школе је оспособљавање ученика за свирање на различитим изворима звука: тијелу, предметима, дјечијим инструментима и Орфовом инструментарију. Свирање на инструментима Орфовог музичког инструментарија (соло или оркестар) доприноси развоју слуха свих категорија, али и музичког укуса.

У исходима Наставног плана и програма, за наставни предмет Музичка култура у нижим разредима основне школе у Републици Српској, наведено је да ученик може да користи ритмичке и мелодијске инструменте Орфовог музичког инструментарија (звечке, штапиће, триангл, металофон, блок-флауту) кроз свирање. Због тога је улога учитеља веома значајна и он мора бити методички оспособљен за извођење музичке наставе. „На тај начин, спречиће се од самог почетка занемаривање музичке наставе“ (Тракиловић 2002: 5).

У нижим разредима основне школе на часовима музичке културе, учитељ заједно са својим ученицима треба да развија и унапређује бројне задатке. Неки од њих су: његовање традиције српског народног пјевања и српских, али и страних аутора; упознавање већег броја бројалица како би се савладао развијање осјећаја за ритам; развијање дјечије маште и ликовно изражавање кроз слушање музике, као и извођење покрета у складу са слушаном музиком; развијање осјећања за ритмичке врсте и за правилно наглашавање вјежбањем дикције; упознавање ученика са дјечијим инструментима (ударачким и са инструментима који имају одређене тонске висине); развијање осјећања за препознавање гласова и инструмената; упознавање карактера умјетничких композиција; упознавање карактеристичних ритмова игара и развијање способности за заједничко музицирање (инструментално и вокално).

¹drazenka24@gmail.com

²Програм Музичке културе обухвата три наставна подручја која се међусобно прожимају: 1. Извођење музике: пјевање, свирање, покрет и увођење у основе музичке писмености 2. Слушање музике 3. Дјечије музичко стваралаштво.

На учитељу је да час музичке културе садржајно обогати, различито организује и креира на начин да га изнова освежава. Један од начина да створи погодну атмосферу су дјечије игре: игре с певањем, игре уз инструменталну пратњу и музичке драматизације. Игре уз инструменталну пратњу се изводе уз инструменталну пратњу учитеља на једном инструменту или уз пратњу дјечијих инструмената. Ученици могу да изводе покрете уз пратњу једног или више инструмената.

Ученици су веома заинтересовани за свирање и друге музичке активности на часу музичке културе. Свирањем на инструментима Орфовог музичког инструментарија, код ученика се изграђује слушна перцепција за разликовање дјечијих инструмената по боји звука, развија се ритмичка способност, фина моторика, машта и стваралачке способности. Наставно подручје *Дјечије музичко стваралаштво* омогућава ученицима да кроз оркестар развијају музичку креативност. У школама, гдје постоје услови, пожељно је организовати школски оркестар.³

Свирање на дјечијим инструментима значајно је за развијање музичких способности ученика. Орфов музички инструментариј је прилагођен дјечијем узрасту и лак за руковање, па због тога ученици показују велику заинтересованост за свирање. „На тај начин деца доживљавају лепоту стварања музичког тона и развијају интересовање за интензивније инструментално испољавање“ (Ђурковић-Пантелић 1998:182).

Веома је важно развијати музичке способности код ученика, јер оне значајно утичу на свестрани развој личности савременог друштва.

Карл Орф

Карл Орф (Carl Orff, 1895-1982) јесте познати њемачки композитор, педагог и диригент⁴ XX вијека. Стварао је различите жанрове вокалне и инструменталне музике, али је највећи успјех постигао у позоришту. Написао је преко 13 сценских дјела и велики број вокалних и инструменталних композиција. Најпознатије су: трилогија сценских кантата „Тријумфи“ (*Carmina burana*, *Catuli carmina*, *Тријумф Афродите*) и опере *Мудра дјевојка* и *Мјесец*. Веома је позната и значајна његова сценска кантата *Carmina burana* (*Буранске песме*), писана на основу профаних средњовијековних текстова нађених у манастиру по којем је добила име.

Карл Орф је, у намери да код дјеце развије жељу за музицирањем, конструисао групу инструмената прилагођених потребама предшколског и раног школског узраста, тзв. Орфов инструментариј. Карактеристика ових инструмената је да се њима лако рукује. У свом оригиналном дјелу „Музика за децу“ из 1954. године, разрадио је начин дјечијег музицирања кроз пјевање и свирање дјечије пјесме, било да су ученици осредње музикални или музички талентована. „Као и код класичних инструмената, подела Орфовог инструментарија врши се, према звуку, на ритмичке и мелодијске“ (Ђурковић-Пантелић 1998: 182).

Ритмички инструменти и њихова примјена у разредној настави

Ритмички инструменти, без одређене висине, или са једном статичком непромјењеном висином. У ту групу спадају сљедећи инструменти: штапићи, тријангл, чинеле, кастањете, прапорци, звечке, тамбурин – даире, мали ручни бубањ, велики бубањ, дрвени бубањ. То су веома једноставни инструменти и владање њима захтева веома кратку обуку код дјеце. Слушајући свирање наставника дјеца ће без тешкоће и са великим интересовањем узети учешће у свирању на сваком од ових инструмената.

Штапићи (клавес) су направљени од дрвета. Имају облик издуженог ваљка дужине око 20 центиметара и користе се у пару. Ударом једног штапића о други добија се кратак и сув звук.

³Школским оркестром се сматра инструментални ансамбл са најмање десет инструменталиста који изводе композиције у најмање три дионице.

⁴О биографији Карла Орфа нешто више има на сајту Српског народног позоришта (сајт посећен 20. 4. 2024.) <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=8278>

Погодни су за извођење ритмичке пратње у краћим нотним вриједностима, четвртинама или осминама.

Слика 1: Штапићи

Звечке (маракас) такође се користе у пару. Могу бити округлог, крушкастог или ваљкастог облика. Испуњене су ситним зрневљем (житом, пиринчем, осушеним грашком, ситним каменчићима и слично), па се трешењем инструмента добија звецкав или шушкав звук. Одсјечним покретом руке настаје кратак звук, а непрекидним трешењем инструмента добија се уједначен звук – тремоло, који се користи за пратњу дужих нотних вриједности. Обиљежава се троструким прецртавањем нотног врата.

Слика 2: Звечке

Мали ручни бубањ се састоји од дрвеног обруча преко којег је затегнута кожа или пластика са једне стране. Звук се добија ударом руке или дрвене палице по мембрани. Користан је при истицању наглашених тактових дијелова и за извођење сложенијих ритмова.

Слика 3: Мали ручни бубањ

Чинели су метални тањирчићи на којима су учвршћени каишеви за држање. Користе се у пару или појединачно. Када се користе у пару, ударом једног чинела о други добија се дуг и продоран звук. Звук се може добити и ударом филцане палице о једну чинелу, која се држи у лијевој руци окачена о прст. Прислањањем чинела на груди, или додиром чинела малим прстом, може се прекинути звук. Ефектне су у композицијама маршевог карактера.

Слика 4: Чинели

Триангл је челична шипка савијена у облику троугла, при чему је један угао отворен. Држи се објешен о палац лијеве руке. Звук се добија ударом мале металне шипке о инструмент. Има дуготрајан и свијетао звук који се може прекинути додиром инструмента руком. Погодан је за пратњу дужих нотних вриједности. Брзим ударцима шипке у горњем углу инструмента постиже се тремоло.

Слика 5: Триангл

Даире (тамбурин) се састоје од округлог дрвеног рама преко кога је са једне стране затегнута кожа. На раму се налазе метални тањирчићи, који овом инструменту дају карактеристичан звук. Трешењем инструмента остварује се тремоло. Ударом длана о затегнуту кожу или прстима о рам, изводе се ритмови у краћим нотним вриједностима - четвртинама и осминама.

Слика 6: Даире

Кастањете се састоје од двије дрвене плочице у облику шкољке, које се играју једна против друге ударањем по прстима једне руке или, једноставније, по равном штапу, ако су направљени са држачем.

Слика 7: Кастањете

Прапорци немају одређену висину тона. Састављени су од 6 до 8 пререзаних металних лоптица којима се налази по једна куглица. Причвршћени су за метални полукруг који се завршава ручицом.

Слика 8: Прапорци

Дрвени бубањ је врло једноставан музички инструмент. Четвртастог облика са отвором на дужој страни. палица се држи у једној, а инструмент у другој руци добијени звук је продоран и кратак, чија се висина не може прецизно одредити.

Слика 9: Дрвени бубањ

Велики бубањ - звук се добија ударом батића на чијем се врху налази филцана глава, а јачина звука зависи од јачине удара. Јачи звук се добија ударом по средини, а слабији ударом при рубовима бубња.

Слика 10: Велики бубањ

У првом и другом разреду заступљено је свирање на ритмичким инструментима, док се у трећем и четвртном разреду користе ритмички и мелодијски инструменти. Вокално извођење прате двије до три групе инструмената, при чему свака од њих има своју ритмичку или ритмичко-мелодијску дионицу.

У наставном процесу дјечији инструменти се употребљавају као пратња пјесми, а понекад као самостално оркестарско извођење. Након подјеле инструмената, дјеци појединачно објаснити инструмент и начин његове употребе.

У првом разреду треба користити штапиће, чинеле и звечке, а затим постепено додавати и остале удараљке. Неопходно је да свако од дјеце има неки инструмент, а треба прихватити инструменте и које дјеца сама направе код куће или у школи. Основни циљ свирања на дјечијим инструментима јесте да што више ученика свира на што више инструмената.

У I и II разреду рад је могу само меморисањем одређених деоница за сваку групу, а касније у III и IV разреду када се савлада музичка писменост прешло би се на читање из нотног текста. Свирање на мелодијским инструментима захтјева и већу зрелост дјеце па се зато мелодијски инструменти уводе тек када дјеца добро савладају ритмичке инструменте.

На ритмичким инструментима се могу изводити: ритам јединице за бројање, ритам пјесме или бројалице, ритмички остинато (ритмички мотив који се понавља током цијеле пјесме); разни звучни ефекти којима се дочарава одређена атмосфера у пјесми, наглашени или ненаглашени тактови дјелови.

Инструменте треба постепено уводити у наставу, тј. годишње 3-4 инструмента. Оспособљавањем ученика да свирају на овим инструментима освјежили бисмо и дали велики допринос комплетном остваривању програма наставе музичке културе. Након усвајања пјесме или бројалице, приступа се увјежбавању ритмичке пратње, по слуху. Наставник је дужан да осмисли ритмички аранжман, који може садржати двије, три или више дионица, у зависности од тога колико инструмената жели да примјени. Аранжмане могу осмислити и ученици кроз рад у области дјечјег музичког стваралаштва.

За сваки инструмент осмишљава се различита ритмичка пратња. Ако наставник планира примјену три ритмичка инструмента, поступак рада у савладавању ритма је следећи: пошто се пјесма или бројалица науче по слуху, цијело одјељење савладава ритам прве дионице (најчешће је то ритам четвртина), тапшањем дланом о длан, уз пјевање. Цијело одјељење затим увјежбава ритам друге дионице (ритам бројалице или пјесме), ударајући оловком о сто. Након тога подјелимо ученике у двије групе. Једна група увјежбава ритам прве а друга група увјежбава ритам друге дионице, увијек уз пјевање. Затим спајамо ове двије дионице. Након тога, цијело одјељење савладава ритам треће дионице (то може бити свирањена тези), изводећи га ударањем ногом о под. Ученике подјелимо у три групе. Свака група има задатак да по једанпут изведе ритам своје дионице тапшањем, ударањем оловке о сто или ноге о под. Следи увјежбавање. Најприје се спаја ритам прве и друге деонице, затим прве и треће, па друге и треће, да би на крају сви свирали и пјевали заједно.

Пошто се аранжман на овај начин увјежба, наставник подијели инструменте. Слиједи увјежбавање инструментима. При утврђивању аранжмана ученици могу међусобно мијењати инструменте. Наравно, могу се изводити различите ритмичке комбинације.

Мелодијски инструменти и њихова примјена у разредној настави

Мелодијски инструменти су инструменти са одређеном висином тона, а ту спадају: блок флаута, звончићи – глоншпил, ксилофон, металофон. Металофон се састоји из металних плочица смјештених на малом сандучићу који има функцију резонатора. Ударом палице по плочицама добија се свијетао и оштар тон. Палице су на врху заобљене и пресвучене филцом или гумом. Брзим прелажењем палицама преко плочица инструмента добија се глисандо.

Слика 11: Металофон

Ксилофон, за разлику од металофона, има дрвене плочице. На њему се тон добија ударом дрвене палице о плочице. Производи кратак и сув тон.

Слика 12: Ксилофон

Звончићи (глонкшпил) се састоје од металних плоча распоређених у тонском низу, игра са палицама њихов звук је чист и свјетао. У Орфовом оркестру се користе сопран и алто звона.

Слика 13: Звончићи

Блок флаута или фрулица се у пракси најчешће користи као солистички инструмент. На њој се изводе захтјевније мелодије, украси, динамичка нијансирања.

Слика 14: Блок флаута

Упоредо са музичким описмењавањем и оспособљавањем ученика за пјевање из нотног текста, уводе се и мелодијски музички инструменти. Аранжмани се изводе из нотног текста. Могу се осмислити аранжмани у којима ће бити заступљени и ритмички и мелодијски инструменти. Обрада таквих аранжмана врши се на сљедећи начин: као и у раду са ритмичким инструментима и овде цио разред најприје савладава све дионице уз тактирање, читање нотног текста (најпре парлато, а затим пјевањем солмизацијом), извођење ритма оловком о сто или дланом о длан. Затим се врши спајање дионица у разним комбинацијама, уз пјевање, да би се на крају извео цио аранжман инструментима. При извођењу се води рачуна о динамици, темпу, складном и тачном пјевању и свирању.

Мелодијски инструменти имају првенствено мелодијску улогу, али могу послужити и као хармонска пратња. Блок флаути се углавном повјерава водећа мелодија, док се металофонили ксилофон, поред тога што имају мелодијску улогу, могу искористити и за извођење хармонске пратње. Када ови инструменти имају мелодијску улогу, њихова дионица доноси главну мелодију, коју изводи и пјевач. Мелодијски инструменти могу изводити само кључне тонове мелодије.

Дјечији оркестар

Орфов инструментариј садржи разноврсне инструменте, који су једноставни за руковање и на њима се може релативно лако и брзо савладати свирање. То се посебно односи на ритмичке инструменте. Користећи дјечије инструменте морамо водити рачуна о постепеном увођењу нових удараљки као и о њиховом комбиновању (Ђурковић-Пантелић, 1998).

Карл Орф је желио да пробуди код дјеце интерес и љубав према музици. Сматрао је да је јако важно да дјеца сама стварају своју музику уз помоћ инструмената. За ово је јако важан узор који дјеца имају, прво у вртићу, а касније и у школи. Васпитачи и учитељи треба да пружају подршку, уважавају мишљења, жеље и прихватају грешке сваког дјетета индивидуално.

Слика 15: Дјечији оркестар

Прије формирања оркестра дјеца треба појединачно да упознају удараљке и њихове карактеристике и да покушају да свирају на њима. Да бисмо уочили координацију покрета приликом свирања сваког дјетета понаособ, неопходан је већи број инструмената исте врсте. На тај начин сва дјеца уче да рукују истом удараљком, лакше се контролише вјештина свирања, а

дисциплина је много већа него кад свако дијете свира различит инструмент. Потребно је водити рачуна да свако дијете у оркестру добије онај инструмент на којем ће најбоље исказати своје ритмичке и мелодијске способности.

У оркестру дјеца комуницирају изражавајући емоције према карактеристикама појединих мелодија, уносећи лични израз и креацију и упознају се са техником свирања на штапићима, звечкама, бубњу, чинелама, трианглу, прапорцима, а затим и на мелатофону и ксилофону, па и на мелодици. Тако се формира оркестар са разним инструментима који броји шесторо до десеторо дјеце (Ђурковић-Пантелић, 1998).

Веома је важно како су инструменти распоређени. Сматра се да је најбоље инструменте распоредити у круг и да је то најбољи начин за вјежбање инпровизације. Исто тако, сматра се да је боље инструменте распоредити у дупли полукруг гдје су басови у средини другог полукруга, метални инструменти су на једној, а дрвени на другој страни, а учитељ је окренут на средини према њима свима. Друга опција је да су три реда гдје су сопрани испред, алтови у средини, а басови задњи. Иако оркестри иначе имају уобичајен распоред, код Орфовог инструментарија то није случај. Распоред је најбоље направити по вољи учитеља, тј. да он уочи која је најбоља опција за распоред инструмената (Goodkin, 2002).

Заједничко музицирање пјевача и свирача у групи ствара пријатну атмосферу, тако да музичке активности постају омиљене и дјеца их очекују са радошћу и нестрпљењем. У раду треба прво почети са једноставном ритмичком пратњом бројалица, а затим се инструменти могу користити и у музичким играма, као и за ритмичку подлогу и озвучавање пјесама (Ђурковић-Пантелић, 1998).

Закључак

Када је у питању свирање, учитељ има одређене задатке које треба да испуни. Неки од тих задатака су да: омогући својим ученицима да упознају и откривају звучне особине разних музичких инструмената; подстиче дјецу да од разних предмета направе једноставне музичке инструменте; користе инструменте као ритмичку пратњу бројалице, музичких игара и пјесама; упозна дјецу са свирањем на Орфовом инструментарију и подстиче солистичко и заједничко музицирање.

Примјена Орфовог инструментарија у раду са дјецом млађег школског узраста је веома значајна. Кроз његову примјену дијете има велике могућности и различите начине да се музички изрази. Без обзира на стечене музичке вјештине и знања дјетета, прво ритмичке, а затим и мелодијске удараљке које чине саставни дио Орфовог инструментарија налазе своју примјену при извођењу различитих облика музичких активности.

Употреба Орфовог инструментарија укључује сва дјететова чула, утиче на развој моторичких, когнитивних, стваралачких способности, као и на развој самопоуздања. Ови инструменти су радо прихваћени међу дјецом јер су доступни и једноставни за примјену, а пружају бројне звуковне и тонске могућности.

Од учитеља се без обзира на висину његових пјевачких и свирачких способности, с обзиром на једноставност самог начина свирања инструмената, очекује њихова примјена у раду са дјецом у васпитно-образовним установама. Активним учествовањем у извођењу и свирању музике учитељ такође развија и своје музичке и стваралачке потенцијале.

Резултати различитих истраживања која су спроведена, указују да се учитељи не осјећају довољно компетентни за извођење појединих облика музичких активности уз примјену Орфовог инструментарија. Потребно је додатно развијати њихове способности у овом подручју како током студија, тако и касније стручним усавршавањем у оквиру цјеложивотног образовања учествовањем у различитим радионицама и другим облицима стручног усавршавања.

Од учитеља се не очекује висина способности које посједују тзв. „Орф учитељи“, као стручњаци који су посебо образовани за извођење Орфовог програма у оквиру његовог музичко-педагошког приступа. Уз познавање самог инструментарија, као и технике свирања на

инструментима учитељи ће моћи самостално проналазити и откривати нове и оригиналне идеје у реализацији музичких активности у раду са дјецом и на тај начин допринети развоју, како дјететових тако и својих, најчешће скривених стваралачких потенцијала.

Литература

- Goodkin, D. (2002). *Play, sing & dance: an introduction to Orff Schulwerk*. Miami:Schott.
- Ђурковић-Пантелић, М. (1998). *Методика музичког васпитања деце предшколског узраста*. Шабац: Виша школа за образовање васпитача.
- Костањски, Н. (2020). *Примјена Орффовог инструментарија у раду са дјецом предшколске доби*. Загреб: Учитељски факултет <https://repozitorij.ufzg.unizg.hr/islandora/object/ufzg%3A2279/datastream/PDF/view> (сајт посећен 27.5.2024)
- Наставни програм за први, други, трећи, четврти и пети разред* <https://www.rpz-rs.org/762/rpz-rs/Redovna/nastava> (сајт посећен 20. 4. 2024.)
- Тракиловић, Д. (2002). *Музичка култура са методиком у разредној настави*. Бијељина: Учитељски факултет.